

NEDERLAND EN DE ISLAM

ELSEVIERS POLITIEKE BIBLIOTHEEK

Deel 1 – *Redes van de Troon*
Prinsjesdag onder koningin Beatrix (2009)

Deel 2 – *Negenmannen, Oranjes & matpartijen*
Elseviers Groot Politiek Lijstenboek (2010)

Deel 3 – Gerry van der List Alle 42 premiers
Hun leven en loopbaan (2010)

Deel 4 – *Wacht op onze daden*
Alle Regeringsverklaringen van Lubbers tot en met Rutte
(2010)

Deel 5 – Joop van den Berg en Bert van den Braak *Zonder last*
Beschouwingen over de regels in de politiek (2011)

Deel 6 – Maarten Engwirda *Per slot van rekening*
Memoires (2011)

Deel 7 – *Wij mogen niet talmen*
Alle Regeringsverklaringen van Schermerhorn
tot en met Van Agt (2012)

Deel 8 – Paul de Hen *Op Financiën*
Alle naoorlogse ministers van Financiën (2012)

Deel 9 – Ernest Renan *Wat is een natie?*
Vertaald, ingeleid en geduid door Coos Huijsen en Geerten
Waling (2013)

Deel 10 – *Ideeën en werkelijkheid*
Over immigratie, de Europese Unie en ontwikkelingssamen-
werking (2013)

Deel 11 – *Handboek Minister*
De lang geheimgehouden instructies aan bewindslieden, ook
wel het 'blauwe boek' genoemd (2013)

ELSEVIERS POLITIEKE BIBLIOTHEEK

Deel 12 – *De geboortepapieren van Nederland*
De Unie van Utrecht, de Apologie van Willem van Oranje
en het Plakkaat van Verlatinge in hedendaags Nederlands
Ingeleid en geduid door Coos Huijzen en
Geerten Waling (2014)

Deel 13 – *Wat te doen met antidemocratische partijen?*
De oratie van George van den Bergh uit 1936
Ingeleid door Bastiaan Rijpkema. Met een voorwoord van
René Cuperus en een nawoord van Paul Cliteur (2014)

Deel 14 – Coen Brummer *Vuile handen*
Michael Ignatieff en andere politiek denkers over de strijd
tussen ideeën en macht (2015)

Deel 15 – Benjamin Constant *De waarde van vrijheid*
Vertaald door Hans van Cuijlenborg en ingeleid door
Gerry van der List. Met een voorwoord van
Frits Bolkestein (2015)

Deel 16 – Eric Vrijzen *Anatomie van de macht*
Wie besturen Nederland en hoe oefenen ze invloed uit? (2015)

Deel 17 – Paul Bovend'Eert, Carla van Baalen en Alexander
van Kessel *Zonder koningin* Het officiële evaluatierapport over
de formatie van 2012 (2015)

Deel 18 – Joan Derk van der Capellen tot den Pol *Aan het Volk
van Nederland* Ingeleid door Ewout Klei. Met een voorwoord
van Theodor Holman en een epiloog van Geerten Waling
(2016)

Deel 19 – Christiaan Snouck Hurgronje *Nederland en de islam*
Ingeleid door Constanteyn Roelofs (2016)

CHRISTIAAN SNOUCK
HURGRONJE

Nederland en de islam

MET EEN INLEIDING VAN
CONSTANTEYN ROELOFS

Elsevier Boeken

Eerste druk van deze editie: november 2016

Deze uitgave van *Nederland en de islam* verscheen in 1915 als ‘2e vermeerdeerde druk’ bij E.J. Brill in Leiden. De eerste druk, uit 1911 en bij dezelfde uitgever verschenen, had als ondertitel *Vier voordrachten, gehouden in de Nederlandsch-Indische Bestuursacademie*.

© Elsevier Boeken 2016

Inleiding: Constanteyn Roelofs

Redactie en register: Liesbeth Wiewel

Omslag: Peter ter Mors

Boekverzorging: jooZt Mattheij

Foto omslag: Christiaan Snouck Hurgronje (collectie Universiteit Leiden)

Druk: Wilco, Amersfoort

Elsevier Boeken, Postbus 152, 1000 AD Amsterdam

Bestellen: www.elsevier.nl/boeken

ISBN: 978 90 3525 304 9

e-ISBN: 978 90 3525 320 9

NUR: 700

INHOUD

Inleiding – Constanteyn Roelofs 9

Nederland en de islam

Voorrede 39

Hoofdstuk I – De verbreiding van de islam. In het bijzonder in
de Oost-Indische archipel 47

Hoofdstuk II – Kenschetsing van het stelsel van de islam 79

Hoofdstuk III – De Nederlandse koloniale regering en het
stelsel van de islam 113

Hoofdstuk IV – Nederland en zijn moslims 145

Hoofdstuk V – Duitsland en de heilige oorlog (1914) 175

Woordenlijst 219

Verantwoording 221

Register 223

Over de auteurs 232

CONSTANTEYN ROELOFS

Inleiding

BIOGRAFISCHE VERKENNING

Een deugdelijke biografie schrijven van Christiaan Snouck Hurgronje (1857-1936) is een schier onmogelijk taak: de beste man werkte zestien uur per dag en schreef in negentien talen; het spreekt dan ook voor zich dat het grootste deel van zijn archieven nog relatief onontgonnen is. Deze biografische verkenning beperkt zich tot een paar algemene opmerkingen over zijn achtergrond en werkzaamheden, zonder al te veel in de mythologie en anekdotiek rond zijn persoon te treden. Ook zijn activiteiten als jonge onderzoeker in Mekka zijn achterwege gelaten; daarvoor moet u de excellente heruitgave lezen van zijn reisverslag *Mekka*, bezorgd door em.prof.dr. Jan Just Witkam. In de onderhavige tekst staat de receptie van Snouck als islamdeskundige en politiek adviseur centraal.

9

Van weinig personen bestaat zo'n gevarieerd beeld in de literatuur als van Snouck Hurgronje. Hij is door bewonderaars en critici op bijna elk uiteinde van het politieke spectrum gepositioneerd: van 'inlandervriendje' dat met zijn islamvriendelijke beleid het voortbestaan van de koloniën ondermijnde, tot ideoloog van de koloniale onderdrukking en massamoord op Indonesische moslims. Snouck is een uiterst complex persoon en zijn geschriften over islampolitiek zijn een fundgrube

geweest waarin allerlei ideologen vonden wat zij nodig hadden om hun standpunten te schragen.

10 Om vat te krijgen op de complexe intellectuele erfenis van het Leidse monument beginnen we met de feiten van zijn levensloop. Daarna richten we de blik op de getuigenissen van collega's, politici en journalisten die Snouck hebben meegemaakt in 'ons Indië' en in Leiden. Eind jaren zeventig en begin jaren tachtig van de vorige eeuw kwam Snouck onder vuur te liggen in bepaalde wetenschappelijke kringen, die hem van kolonialisme van de ergste soort betichtten, waarop zijn voorstanders weer in felle polemiek reageerden; dit is het tweede deel van zijn politieke geschiedenis. We besluiten met de plaats van Snouck in de Nederlandse media in de jaren na de opkomst van en de moord op Pim Fortuyn, waarin Snouck een aantal maal is aangehaald in de zoektocht naar een oplossing voor de spanningen rond de integratie van moslims in Nederland, spanningen die niet in de laatste plaats het gevolg waren van de Europabrede opkomst van moslimvijandige partijen, zoals de PVV van Geert Wilders. Dit boek mag overigens zonder meer als onderdeel van deze periode worden gezien. De erfenis van Snouck is niet slechts een Nederlandse zaak; al tijdens zijn leven werd zijn werk vertaald en uitgegeven in de populaire en de wetenschappelijke pers van de andere Europese koloniale mogendheden; daarom krijgt de twintigste-eeuwse en huidige waardering van Snouck in het laatste deel van deze inleiding uitvoerig aandacht.

Jeugd en opleiding

Christiaan Snouck Hurgronje werd op 15 juli 1857 geboren in het Brabantse dorp Oosterhout. Zijn vader, Jacob Juliaan

INLEIDING

Snouck Hurgronje, was daar recent benoemd tot dominee van de Hervormde Gemeente, wat naast een benoeming ook een rehabilitatie was. Vader Snouck was jaren zwervende geweest door België en Engeland nadat hij in Nederland een persona non grata was geworden. Hij was er immers, geheel tegen de zeden van zijn tijd, vandoor gegaan met de dochter van een collega. Zijn oude gezin liet hij achter. Deze amoureuze escapade kwam hem duur te staan; hij verloor niet alleen zijn ambt, maar ook zijn adellijke titel.

Omdat Breda destijds nog geen gymnasium had, moest het toekomstige talenwonder het doen met de hbs, die hij probleemloos doorliep. Met het oog op het academisch vervolgonderwijs kreeg hij wel privéles in de klassieke talen en in Hebreeuws.

Net voor zijn eindexamen overleed zijn vader. Niet lang daarna verhuisde de rest van het gezin naar Leiden, waar Christiaan zich inschreef voor de studie theologie. Zoals dat ging in zijn tijd werd Snouck lid van het Leidsch Studenten Corps, maar een echte sociëteitstijger was hij niet en bovendien zou dat voor een gezinshoofd ook niet erg verantwoordelijk zijn geweest. Liever sloot hij zich op in de kamer van zijn vriend Herman Bavinck, intellectueel minstens Snoucks gelijke en eveneens student theologie. Snouck zelf beschrijft hoe ze, slechts af en toe onderbroken door de hinderlijke noodzaak wat te eten of een kopje chocolademelk te drinken uit de snorrende ketel, elkaar aanspoorden tot studie van een bijzondere intensiteit. De heren werkten zich bijvoorbeeld door een vertaling van de hele Bijbel in alle grondtalen, wat getuigt van een bijzonder on-Leidse werklust.

Het leek er dus op dat hij zou aansluiten in de lange rij

Snoucken en De Vissers – de familie van zijn moeder – die tot het ambt van predikant waren geroepen. Halverwege zijn studie lijkt hij echter te vervreemden van de vormelijke, aristocratische Hervormde Kerk van zijn voorvaderen, evenwel zonder door de calvinistische orthodoxie van veel van zijn leermeesters en van zijn vriend Bavinck te worden bevangen. Eerder lijkt hij sympathie te krijgen voor een veel vrijzinniger opvatting, waarvoor enkele voor die tijd rebelse theologen te Leiden zieltjes wonnen.

12 Uit zijn vrijzinnigheid, die al bijna als agnosticisme is te typeren, valt wel af te leiden dat Snouck gaandeweg steeds minder gelovig werd en op den duur zelfs een toekomst als predikant helemaal liet voor wat die was. Hij schreef zich in voor de studie ‘Oostersche talen’ en bekwaamde zich onder de befaamde hoogleraar Michael Jan de Goeje in het Arabisch. Deze taal was voor Snouck in de eerste plaats een middel om tot dieper begrip van de islam te komen, de godsdienst waarvoor hij tijdens zijn theologiestudie een fascinatie had opgevat die hij zijn hele leven zou houden.

Hij bekroonde zijn Leidse tijd met een promotieonderzoek over de bedevaart (de *hadj*) naar Mekka, met als titel *Het Mekkaanse feest*. Het werk trok meteen de aandacht door de bijzondere vorm en inhoud; het was een zeer beeldend, bijna literair werk, vol prachtige beschrijvingen van volle manen boven schommelende kamelen in het woestijnzand, en tegelijk toonde Snouck voor het eerst zijn geestige, irreverente, volstrekt realistische opvatting van religieuze zaken. Het was voor hem zonneklaar dat ramadan en *hadj* vooraleerst een lucratieve industrie vormden voor de Mekkanen; wat het religieuze aspect betrof, dat geloofde hij allemaal wel. Zoals zijn

Deense collega Johannes Pedersen in 1957 in een lezing over Snoucks werk voor het Oosters Genootschap stelt, schreef Snouck nóóit over Mohammed als een mystieke, mythische of van bijzondere profetische gaven voorziene persoon: bij Snouck stond altijd voorop dat de profeet een realpolitiker was die zijn beleid en boodschap voortdurend aanpaste aan de situatie waarin hij en zijn jonge gemeenschap verkeerden.

Het was overigens een zuiver studeerkamerwerk: de jonge doctor was Nederland nog niet uit geweest. Spoedig vond hij emplooi bij de Bestuursacademie, waar ambtenaren voor Indië werden opgeleid, alwaar hij studenten onderwees in de talen die van nut waren in de Indische archipel. Een keurige en beetje saaie aanstelling, en als Snouck niet het brandende verlangen had gehad om de islam ook van dichtbij te bekijken, hadden we vast nooit meer wat van hem gehoord.

Zijn erfenis was echter bijna op, en met een moeder en een zuster onder zijn hoede was er weinig gelegenheid tot ontsnapping buiten de Leidse Singels. Zijn grote kans kwam toen hij in 1884 vernam dat de Nederlandse regering in de kolonie grote zorgen had over de invloed van Indonesiërs die in Mekka of tijdens een langere studieperiode mogelijk radicale ideeën hadden opgedaan; het koloniaal gouvernement meende dat achter veel opstanden duistere islamitische krachten schuilgingen. Zou het niet mooi zijn als een intelligente, veeltalige academicus eens een kijkje nam op het Arabisch schiereiland? Snouck nodigde zichzelf uit en wist met een bijeen gescharreld subsidiepakket nog datzelfde jaar een eenmansexpeditie op poten te zetten.

Zijn wederwaardigheden in Mekka zijn een boek op zich. Na een paar maanden, waarin hij zich bij de Nederlandse con-

Christiaan Snouck Hurgronje (circa 1930)

sul in Jeddah taal en gewoonten van het schiereiland eigen maakte en hij zich in het bijzijn van de Turkse ambassadeur liet besnijden, nam hij de islamitische naam Abd el Ghaffar aan en kon eindelijk zijn langgekoesterde wens in vervulling gaan: hij trad Mekka binnen als een van de eerste westerse observatoren. In korte tijd verzamelde hij een gigantische hoeveelheid indrukken, foto's en contacten binnen Saudi-Arabië. Door een misverstand – hij werd aangezien voor een Franse spion – moest hij de heilige stad in juli 1885 alweer verlaten, vlak voor hij getuige zou zijn van de grote bedevaart.

Direct na zijn uitzetting ging Snouck aan de slag als advi-

seur voor Inlandse Zaken. Dergelijke functionarissen waren direct ondergeschikt aan de gouverneur-generaal in Batavia en adviseerden, met behulp van een uitgebreid netwerk van wetenschappers, informanten en overige deskundigen, zoals zendelingen. Geen slechte baan, zeker niet voor iemand als Snouck die zich het liefst omgaf met een hofhouding van moefti's (islamitisch rechtsgeleerden), verbannen prinses en andere 'inlanders' van betekenis. Bovendien was het een mooie gelegenheid om er nog maar eens een paar talen bij te leren. Zijn vermogen hiertoe was legendarisch. Een van de mythen die in het Leidse rondzong, was dat hij zichzelf ooit in zes weken Turks (een bijzonder complexe taal) leerde, om een collega eens flink op zijn nummer te kunnen zetten in een kritisch artikel.

15

De eerste order van dienst was het oplossen van het Atjeh-probleem. Nederland was al sinds 1873 verwickeld in een buitengewoon langdurig en vermoeiend conflict met de sultans van Atjeh, zonder dat er ook maar enige vooruitgang werd geboekt. Snouck toog voortvarend aan de slag; hij leerde de taal, trok op met de Nederlandse troepen en begaf zich profiterend van zijn Mekkaanse alias Abd el Ghaffar achter de linies om inlichtingen in te winnen, waarbij hij tevens gebruikmaakte van zijn kennis over de islam en zijn gezag als kenner van de heilige stad.

Hier is sprake van de meest roemruchte samenwerking in de Indische geschiedenis, namelijk die tussen de wetenschapper Snouck Hurgronje en de militair J.B. van Heutsz. Getweeën wisten ze binnen enkele maanden het gebied met harde hand te pacificeren. Het zou een kardinaal moment zijn in de carrière van beide heerschappen: Van Heutsz werd een volks-

held en Snouck Hurgronje publiceerde een monumentaal werk over Atjeh dat zijn reputatie als groot wetenschapper in binnen- en buitenland vestigde. Zijn integrale behandeling van de Atjehse taal en cultuur, waarbij werkelijk alles, van kinderspelletjes tot hogere mythologieën, in een groots opgezet geheel was verenigd, maakte hem tot een zeer vernieuwend en vooruitstrevend wetenschapper.

16 Het advieswerk hield hem na de pacificatie van Atjeh nog enkele jaren druk bezig, aan de dikte van zijn zevendelige reeks *Ambtelijke adviezen* te zien. Er was altijd wel een deel van de archipel waar een roerige sultan of een wat al te enthousiast prediker het Nederlandse gezag op de proef stelde, en daarnaast waren er ook een heleboel andere zaken op het gebied van godsdienst, onderwijs en (familie)recht waarover aan Snouck advies werd gevraagd. Hij voelde zich in Indië als een vis in het water, maar in de kringen van het Nederlandse establishment verkeerde hij niet graag. Veel interessanter vond hij de inlandse hogere klassen. Ware adel schuilt in de geest, vond hij, en niet in een titeltje of twee, dus ondanks dat hij geen jhr. voor zijn naam mocht schrijven, ging hij het liefst om met mensen van zijn eigen stand. Toch mag Snouck zeker geen sociaal-radicaal worden genoemd. Hij schoot bijvoorbeeld veel minder goed op met zijn medekolonialen, toch vaak wat lompe, boertige lui die niet altijd uit heel zuivere gronden naar de kolonie waren gekomen.

Op Java vond hij dan ook vlot aansluiting bij de inheemse adel. Wat heet: hij trouwde met een Soendanese prinses en stichtte in Batavia meteen een gezin. Toen zijn vrouw overleed, hertrouwde hij spoedig, nogmaals in de Soendanese adel, ditmaal met een meisje van nauwelijks dertien jaar. De man